

V. RECENZII

Dominique Kalifa (dir.), *Les noms d'époque. De «Restauration» à «années de plomb»*, col. „Bibliothèque des histoires”, Paris, Editions Gallimard, 2020, 395 p.

Volumul pe care-l recenzăm este ultimul apărut sub semnătura istoricului francez Dominique Kalifa. În toamna lui 2020 (septembrie), vestea sinuciderii sale, la nici 63 de ani, șoca mediul academic francez, fiind vorba, totuși, de unul dintre cei mai respectați istorici, fost student și doctorand a lui Alain Corbin, aflat în maximă formă intelectuală, profesor la Sorbonne, directorul prestigiosului Centre de recherche sur l'histoire du XIXe siècle de la Universitatea Panthéon Sorbonne I, autorul unor studii și cărți fundamentale despre imaginarul social al secolului al XIX-lea. Dominique Kalifa uimise în același an, 2020, când, parcă răspunzând posibilelor interogații ale contemporanilor săi, referitoare la posibila viitoare denumire a unei epoci marcate de fenomenul COVID-19, scotea la prestigioasa Gallimard acest proiect editorial.

După *La véritable histoire de la «Belle Epoque»* (2017), Dominique Kalifa venea, așadar, în ianuarie 2020 cu acest volum colectiv unde reunea 14 specialiști de primă mână, francezi, italieni, englezi pentru a propune o hartă a numelor care definesc o epocă, înțelese însă nu sub forma de „toponime evenimentiale”, cât sub cea de cromonime, pornind de la un concept lansat de elvețianca Eva Büchi și pe care cunoscutul istoric francez îl „testase” deja, în prealabil, într-un număr tematic al revistei *«Revue d'histoire du XIXe siècle»* nr. 52/2016 (întregul număr este disponibil online pentru doritori la adresa: <https://journals.openedition.org/rh19/4983>). În articolul tematic cu care se deschidea acest număr coordonat tot de el, *Introduction. Dénommer le siècle: «chromonymes» du XIXe siècle*¹, Dominique Kalifa își manifesta interesul pentru o dezbatere care pornind de la cercetările Laurei Cabrese și Evei Büchi afectaseră deja și spațiul francez, un prim număr tematic al revistei *Mots* fiind consacrat acestui subiect².

Cuvintele lordului Acton, pronunțate în fața tinerilor istorici în lecția sa inaugurală de la Universitatea din Cambridge (iunie 1895), „studiați problemele mai degrabă decât perioadele”, pot fi ușor corelate cu încercările corifeilor francezi ai Școlii de la *Annales* (Lucien Febvre) despre istoria problematizantă. Ce te faci însă, cum atrage fin atenția Dominique Kalifa, atunci când perioada poate să fie precis problema (p.1, *Dénommer l'Histoire*)? Sigur, istoricul francez reconstituie o întregă arheologie epistemologică a subiectului, în care îi plasează ușor pe francezii Michel Foucault (1969, *l'Archéologie du savoir*, enervat de „periodizările totalitare”), François Furet, dar și pe germanul Reinhard Koselleck, autorul acelei binecunoscute istorii conceptuale.

¹ Kalifa, 2016:9-17.

² *Mots*, 2008

Să menționăm faptul că volumul a fost bine receptat de colegii săi francezi, amintind aici recenzii semnate de reputatul specialist în istorie intelectuală, Christophe Charle³, de mai tinerii colegi Christophe Cosker, Christophe Cosker, «Le nom fait (l')époque», *Acta fabula*, vol. 21, n° 11, Notes de lecture, Décembre 2020, URL: <http://www.fabula.org/revue/document13304.php>, page consultée le 16 juin 2021). Sigur, formatul volumului pare să fie de tip dicționar, cu intrări care sunt grupate pe secțiuni, în ordine cronologică. De exemplu la secțiunea **Nommer son temps** găsim *Restauration* (Philippe Boutry), *Risorgimento* (Carlota Sorba), *L'ère victorienne* (Miles Taylor), *The Gilded Age* (Venita Datta), *Fin de siècle* (Willa Z. Silverman), *Transición et movida* (Jeanne Moisan), *Les années de plomb* (Isabelle Sommier), la secțiunea **Remémorer, réinventer le temps** sunt grupate *Le printemps des peuples* (Jean-Claude Caron), *L'âge d'argent* (Marie-Pierre Rey), *Années «folles», «rugissantes» ou «dorées»? Nommer les années vingt* (Emmanuelle Retailaud), *L'entre-deux-guerres* (Dominique Kalifa), *Les années noirs* (Laurent Douzou), *Stunde Null. L'introuvable an 1 de l'histoire germanique* (Johan Chapoutot), *Les Trentes Glorieuses* (Pascal Ory). Toate acestea se supun unei clasificări duale, avem în față cromonime endogene, produse de contemporanii epocii sau evenimentelor care au dat nume, și cele exogene, posterioare, care țin mai degrabă de o privire ulterioară, aplicată la o anumită distanță. Recunoaștem ușor dimensiunea *politică* a unor cromonime (mai ales cele de secol XIX, *Restauration*, *Risorgimento*, Epoca Victoriană), altele au legătură cu cele două războaie mondiale (perioada interbelică, *Stunde Null*).

Să nu uităm avem în față termeni care nu s-au impus ușor. Pentru cei care nu cunosc, *risorgimento*, deși foarte popular, așa cum arată Carlota Sorba (p. 60-62), a avut de înfruntat concurența lui *rigenerazione*, mult mai bine fixat în limbajul revoluționar, înainte de a a-și pune majuscula și a se lansa în perioada 1820-1830 (p.62-63), ajungând chiar să fie împrumutat în descrierea altor „situații naționale”, așa cum găsim la Mario Pieri, de origine greacă, care, în 1825, publica un *Compendion della Storia del Risorgimento della Grecia dal 1740 ai nostri giorni*, înainte de a deveni cunoscutul slogan al pașoptiștilor italieni din la *Giovine Italia* al lui Mazzini sau de alte orientări care se regăsesc tot mai mult în acest concept, deopotrivă mobilizator și federator. Pentru Carlota Sorba succesul termenului se naște dintr-o opoziție, căci mult promovatei și promisei renașteri naționale, deopotrivă spirituale și politice, i se opune direct decadența istorică, „a cărei origine istorică consta în supunerea în fața dominațiilor străine” (p.64), Dacă analiza dicționarelor epocii confirmă puternica amprentă religioasă (în fond, etimologia la care trimite este latinescul *ressurrectio*), în schimb eficacitatea termenului trebuie căutată și în „puternica încărcătură narativă cu care este investit, propunând o interacțiune imediată între trecut și viitor” (p. 64). Și totuși doar anii 1880 vor vedea acest termen căpătându-și stabilitatea cunoscută ca nume de epocă definitoriu pentru „secvența preunitară” (p. 66), în strânsă legătură cu politicile de naționalizare culturală ale noului stat italian, interesat acum de o cheie de lectură unitară (p. 67)

³ Christophe Charle, «Le petit nom des grandes époques», *La Vie des idées*, 30 avril 2020. ISSN : 2105-3030. URL : <https://lavedesidees.fr/Le-petit-nom-des-grandes-epoques.html>.

pentru că inițiază o „operațiune de pedagogie patriotică” de largă respirație. Și va trebuie să așteptăm anul 1906 pentru a vedea primul congres de istorie al *Risorgimento*-ului italian. Sigur, Carlota Sorba este atentă la toate evoluțiile mitului risorgimental și la multiplele lecturi la care au dat naștere narațiunile sale variate, de la cea oficială, la cea populară, neuitând pe cea istoriografică, care a profitat mult de constituirea în jurul *Risorgimento*-ului a unui adevărat laborator de cercetare colectiv, cu rezultate valabile, neuitând discursul public, inclusiv în contextul festiv care a marcat aniversarea a 150 de ani de la unificarea națională (2011) și care pune în evidență o utilizare încă tradițională a acestui cromonim, marcat încă de retorica clasică a regenerării naționale. Cu toate acestea, reputata specialistă italiancă constată mai recent și apariția un curent tot mai antirisorgimental, în nord și în sud, punând sub semnul întrebării utilizările „clasice” ale cromonimului, cultivate până acum.

Am insistat puțin mai mult asupra analizei acestui cromonim pentru că el este mai cunoscut, dar fiecare caz din cele incluse în acest volum merită atenția noastră. De exemplu, „era victoriană”, la celălalt capăt, pare un cromonim curent, celebru, bine încetățenit, ca să nu zicem și de o adevărată industrie construită în jurul său (să mai amintim nu doar existența a numeroase societăți științifice de profil din India până în Canada, dar și a unor reviste universitare apărute, mai recent, inclusiv în... Emiratele Arabe Unite). Dar Miles Taylor ne demonstrează că nu este așa, că există o „ubicuitate” a termenului care acoperă realități diferite, departe de a fi compatibile între ele (p. 85).

Sigur, selecția acestor cromonime care caracterizează secolele XIX-XX nu explică de ce evenimente precum căderea zidului Berlinului în noiembrie 1989 sau 11 septembrie 2001 nu au reușit să obțină acordul tuturor ca evidentă închidere a unei perioade. Și chiar dacă, spre deosebire de predecesorii noștri, nu mai suntem atât de atenți a da nume timpului nostru, există clar sentimentul de a fi părăsit secolul al XX-lea, o spune clar Dominique Kalifa în *Epilogul* care încheie volumul. Sentiment vizibil în abundența prefixelor cu *post* la care preferăm destul de mulți să ne raportăm în lipsă de o denumire mai precisă, ceea ce caracterizează și propria neputință „de a denumi timpul care ne aparține și incapacitatea noastră de a ne imagina ceea ce va supraviețui” (p. 383).

Departea de a fi „simple artefacte”, ecouri ale unor epoci la care nu mai avem un acces mai profund, cromonimele merită „luate în serios” și „studiate pentru ele însele”, ne atrage atenția Dominique Kalifa. Pentru că oricât am vrea să scăpăm de ele, să le înlocuim cu ceva mai potrivit, ele vor continua „să modeleze” felul nostru de a aprecia timpul trecut. Condensând un întreg imaginar istoric și nu rareori transformându-l în memorie colectivă, cromonimele rămân o reală provocare pentru orice istoric care trebuie să le discearnă sensurile, să le identifice natura și să le cearnă modurile de utilizare. Este, poate, una dintre ultimele invitații pe care ne-o face Dominique Kalifa. Și nu e de neglijat!

Nicolae MIHAI